

*Н.П. Дребот, канд. екон. наук, доц., О.П. Сідельник, аспірант,
Львівський інститут банківської справи
Університету банківської справи НБУ*

БОРОТЬБА З ЛЕГАЛІЗАЦІЄЮ КОШТІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ В УКРАЇНІ

У статті розглядається практика боротьби з відмиванням грошей, отриманих злочинним шляхом через банківську систему. Аналізуються умови функціонування для подальшого ефективного розвитку банківської системи в цілому, яка б задовольняла вимоги міжнародних фінансових інституцій до легалізованих доходів.

Ключові слова: банк, відмивання грошей, легалізація доходів.

Постановка проблеми. Міжнародна спільнота розпочала активну боротьбу з відмиванням коштів кримінального походження ще із середини 1980 р. Основними причинами цього було зростання злочинності, яка пов'язана з незаконним обігом наркотиків, торгівлею зброєю, збільшенням кількості терористичних випадків, активним інвестуванням капіталів сумнівного походження в економіку деяких держав, зокрема і тих, які розвиваються стабільно.

Сьогодні зоною підвищеного ризику залишається банківська сфера. Це зумовлено тим, що, по-перше, вона є своєрідною ареною боротьби за перерозподіл власності, де беруть участь як чисті, так і брудні гроші. По-друге, відмиті гроші зазвичай розміщуються на банківських рахунках, які часто відкриваються на підставних осіб, на фіктивні імена або від імені осіб, що діють за дорученням бенефіціарів. Характерною тенденцією є використання офіційних представництв іноземних банків для операцій з доходами від кримінальної діяльності [1]. Недарма свого часу Бертольд Брехт писав: “Якщо хочете вкрати, купіть собі банк” [5]. Ось чому з огляду на важливість банківської сфери питанням боротьби з відмиванням грошей у банківському секторі національної і світової економіки необхідно приділяти особливу увагу.

Над проблемою легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, працюють не лише відповідні законодавчі органи, але і ряд вітчизняних та зарубіжних науковців.

Виклад основного матеріалу. Розрахунки рівня тіньового сектора в Україні залишаються високими і становлять близько 30 % ВВП. На сьогодні існує значна розбіжність в оцінках тінізації, цифра коливається від 20 до 60 % і більше. Загалом за будь-якими даними обсяг тіньового сектора перевищує критичний (25-30 %) та нормальний рівень (10-15 %). Примітка: за оцінками FATF, реальні обсяги тіньової економіки у високорозвинених країнах на рівні 17 % ВВП, у країнах, що розвиваються – 40 % ВВП, у країнах з перехідною економікою – понад 20 % ВВП [8]. Офіційний показник тінізації за 2006 р. – 28 % ВВП проти 33 % у 2005 р. [7].

В Україні наприкінці 2002 р. було прийнято Закон “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” (далі – базовий закон) [5]. Він у цілому відповідав міжнародним стандартам у сфері боротьби з кримінальними доходами, в тому числі Віденській та Страсбурзькій конвенціям, Директивам ЄС про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та Базельським принципам щодо діяльності банків.

Згідно з цим законом: “Легалізація (відмивання) коштів – це вчинення дій з метою надання правомірного вигляду володінню, користуванню або розпорядженню доходами або дій, спрямованих на приховування джерел походження таких доходів”.

Нині існує ряд міжнародно-правових актів, які трактують поняття “відмивання коштів”. У Директиві Європейського Парламенту та Ради 2005/60/ЄС “Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму” від 26 жовтня 2005 року, “відмиванням коштів” вважаються вчинені умисно такі дії:

- 1) обмін або передача власності, якщо відомо, що така власність виникла в результаті кримінальної діяльності чи участі в подібній діяльності з метою приховування або маскуванню незаконного походження власності чи сприяння будь-якій особі, яка здійснює подібну діяльність і прагне ухилитися від юридичних наслідків своїх дій;
- 2) приховування або маскуванню справжньої природи, джерела, місцезнаходження, розміщення, руху, прав щодо власності чи прав на власність, якщо відомо, що така власність виникла в результаті кримінальної діяльності або участі в подібній діяльності;
- 3) придбання, володіння або використання власності, якщо на момент отримання було відомо, що подібна власність виникла в результаті кримінальної діяльності чи участі в подібній діяльності;
- 4) участь у будь-яких діях, об’єднання з метою здійснення, спроби здійснення і надання допомоги, співучасть, сприяння і консультування при здійсненні дій, зазначених у попередніх підпунктах.

В Україні відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, передбачена Кримінальним кодексом України та карається позбавленням волі на строк від 3 до 15 років з конфіскацією майна, застосуванням додаткових санкцій тощо.

З метою ведення постійного фінансового моніторингу суб’єктів господарювання постановою Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 р. № 35 утворено Державний департамент фінансового моніторингу, що діє в складі Міністерства фінансів України.

Основними завданнями Держфінмоніторингу є [9]:

- 1) участь у реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;
- 2) збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають обов’язковому фінансовому моніторингу;

- 3) створення та забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;
- 4) налагодження співробітництва, взаємодії та інформаційного обміну з органами державної влади, компетентними органами іноземних держав і міжнародними організаціями у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму.

На базі типологічних досліджень, проведених Держфінмоніторингом, щорічно затверджуються та доводяться до відома суб'єктів та державних органів: типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Щодо моделей відмивання коштів, то найпоширенішою є, так звана, трифазна модель відмивання грошей. Для неї характерними є такі стадії процесу легалізації злочинних доходів: розміщення, розшарування, інтеграція.

На першій стадії відбувається попереднє відмивання брудних грошей. У банківському секторі її проявом є дії, спрямовані на уникнення обов'язкової у багатьох країнах ідентифікації клієнтів [4]. Основними формами першої стадії процесу відмивання брудних грошей є шахрайство із використанням підставних осіб та фірм, обмін банкнот невеликої номінальної вартості на банкноти більших номіналів, підкуп або залякування банківського персоналу, відповідального за здійснення ідентифікації клієнтів, підробка документів з метою приховування справжнього джерела походження грошей або їх місцезнаходження, смарфінг та ін.

Мета другої стадії процесу відмивання грошей – відокремлення злочинних доходів від джерела їх походження шляхом проведення низки фінансових операцій, у результаті яких обривається ланцюжок слідів. Для їх здійснення широко використовуються підставні особи та фірми, які виставляють фіктивні рахунки як основу для здійснення грошових переказів. Характерним для цієї стадії процесу відмивання грошей є також придбання цінних паперів на вторинному ринку. Їх купівля та продаж здійснюються із залученням брокерів або дилерів брокерської фірми. Найважливішим методом розшарування є електронний переказ коштів. У проведенні операцій другої стадії велику роль відіграють офшорні зони та країни із м'яким податковим режимом і слаборозвинутою системою фінансового контролю.

Третьою стадією є інтеграція. Гроші набувають нового, легального джерела походження та інвестуються у легальну економіку. Відмиті кошти, як правило, інвестуються у підприємства. Варто зазначити таке: якщо факту відмивання грошей не було виявлено на етапах розміщення та розшарування, то на третій стадії відрізнити та відокремити злочинні доходи від законно отриманих надзвичайно складно.

Одним з найбільш поширених на території України способів легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом з використанням

конвертаційних центрів, є операції переведення безготівкових коштів у готівку (гривня і валюта) із залученням рахунків у вітчизняних та іноземних банках.

Щодо відмивання коштів і банків, то неможливо обійти ще один досить цікавий аспект проблеми – підпільні банківські операції. Такі операції відомі давно. Нині вони набули найбільшого поширення в країнах, де діють суворі правила контролю за обміном валют. При цьому чим суворішими є способи контролю, тим більшого розвитку набувають підпільні банківські операції. Наприклад, у Великій Британії пік їх розвитку припадав на 70-х рр. ХХ ст. – на період запровадження засобів контролю над банківською діяльністю [4]. Підпільні банківські системи, які ще їх називаються “рівнобіжними”, дозволяють переміщувати по світу величезні суми грошей без традиційних банківських процедур. Вони створені для обходження валютного контролю з метою одержання прибутків, зберігання коштів за кордоном тощо. Підпільні банківські системи можуть існувати також у формі трастових компаній. Тісні неформальні контакти, що існують, наприклад, в емігрантському середовищі, дають можливість потенційним клієнтам легко вийти на місцевих підпільних банкірів, хоча останні не можуть відкрито пропонувати свої послуги. Підпільні банківські системи важко контролювати. До того ж членам однієї системи не відомі всі її складові частини, що гарантує збереження таємниці. Підпільна банківська система впливає на зростання злочинності в країні, на стабільність політичної ситуації та розвиток національної економіки. Рівнобіжні (паралельні) банківські системи використовуються в основному особами, злочинні інтереси яких виходять за межі однієї держави. Хоча для того, щоб відмити гроші, необов’язково створювати фіктивні фірми чи використовувати рівнобіжну банківську систему. В більшості випадків використовуються реально діючі банки, які більш доступні широкому загалу. Для цього встановлюється контроль над фінансовими установами, що спрощує розміщення незаконних грошей, їхній розподіл та інтеграцію. Під час становлення контролю над банком для відмивання грошей використовуються керівники й службовці банків, які сприяють злочинцям у дробленні рахунків, використанні банківського рахунка для масових операцій із внесками. За кілька місяців до перевірки банківської бухгалтерії операції припиняються, і на рахунках залишаються лише незначні суми. Контроль встановлюється не тільки над вітчизняними, а й над іноземними банками. За наявності такого контролю, особливо над іноземними банками, правоохоронним органам розкрити факт відмивання грошей надзвичайно складно. Використовуючи підконтрольний іноземний банк, особи, які займаються відмиванням грошей, по-перше, зможуть приховати значну кількість своїх операцій шляхом переказу грошей; по-друге, вони зможуть одержати кредит, що імітує законний, хоча фактично цей кредит забезпечений незаконними доходами; по-третє, добровільна допомога іноземного банку захищена банківськими законами й положеннями незалежної держави від надмірного втручання іноземних правоохоронних органів [3].

Згідно з Вольфсберзькими принципами, які були розроблені 30 грудня 2000 року з метою зміцнення та стабілізації міжнародної фінансової системи група найбільших всесвітньо відомих банків затвердила рекомендації для банків щодо боротьби з відмиванням доходів – основу політики банку має становити правило “знай свого клієнта” [2]. Інакше кажучи, банк повинен налагоджувати відносини лише з тими клієнтами, які мають підтвердження законності джерела походження їхніх доходів. Основна відповідальність за це покладається на службовця банку, який працює з клієнтами. Крім того, банк повинен мати спеціальний структурний підрозділ, який відповідає за здійснення заходів щодо запобігання участі установи у відмиванні грошей.

Принцип “знай свого клієнта” є найефективнішою зброєю проти використання фінансової установи з метою відмивання грошей. Фінансові можуть бути почуватися спокійними щодо своїх майбутніх клієнтів. Про кожного з них вони повинні мати відомості, в тому числі про місце їх постійного перебування, інформацію про професійну діяльність, джерела походження коштів, мету відкриття рахунка, особисте враження, рекомендації від інших фінансових чи кредитних установ. Знайомство з клієнтом має бути ретельним і прискіпливим.

Боротьба з “відмиванням” грошей у банківському секторі економіки проводиться за допомогою різних засобів. Серед них, зокрема, розробка і прийняття з метою дотримання у банківській практиці законів і різноманітних підзаконних актів, директив міжнародних економічних союзів, спеціальних правил, запропонованих провідними світовими банківськими установами, рекомендацій органів виконавчої влади окремих країн щодо конкретних напрямів боротьби з цим явищем, впровадження відповідних систем контролю.

Крім того, фахівці з метою забезпечення дієвості боротьби з відмиванням грошей у банківському секторі економіки виділяють такі універсальні заходи, як перехід комерційних банків на використання міжнародних бухгалтерських стандартів, що забезпечить більшу прозорість і дозволить банківським установам, акціонерам і контролюючим органам бачити, що ж дійсно відбувається на рахунках; уніфікація міжнародних правил, що дозволить запобігти відтоку клієнтів у банки з менш жорсткими правилами. І, нарешті, необхідно, щоб банки виявляли зацікавленість у співробітництві з державою, а держава у свою чергу – з банками [1].

Водночас світовий досвід доводить, що держави, які зуміли зберегти внутрішню валютну політику, запобігають використанню банківської системи як засобу відмивання брудних грошей. А внутрішні закріплені на законодавчому рівні обмеження щодо переказу коштів за межі держави не допускають, щоб капітал нелегального походження вливався у світову фінансову систему.

Висновки. Отже, як і на законодавчому, так і на виконавчому рівні потрібно здійснити такі заходи щодо боротьби з відмиванням грошей у банківській сфері: підриєв фінансової та економічної основ організованої злочинності; запровадження практики міжвідомчої розробки пропозицій щодо удосконалення чи зміни законодавчих або нормативних актів, які

забезпечують боротьбу з відмиванням брудних грошей у банківській сфері; запобігання надходженню брудних грошей із-за кордону під виглядом великих інвестицій; боротьба з корупцією та організованою злочинністю в органах управління фінансово-банківською системою та в недержавних кредитно-фінансових структурах; взаємодія та координація зусиль правоохоронних і контролюючих органів у протидії відмиванню коштів, одержаних незаконним шляхом; контроль за дотриманням зобов'язань, передбачених угодами про таку взаємодію; створення багатофункціонального органу, який поєднав би досвід роботи кількох відомств, був здатний вирішити завдання, що виникають у випадку необхідності вжиття ефективних заходів щодо боротьби з відмиванням грошей, отриманих від злочинної діяльності; створення дієвої системи служб банківської безпеки; створення єдиного державного інформаційно-аналітичного центру зі збирання та обробки даних про підозрілі фінансові операції; виявлення та ліквідація тіншових банків; визначення способів (прийомів), які можуть слугувати індикаторами відмивання грошей у банківській сфері; поліпшення аудиту коштів, що надходять до статутних фондів різних суб'єктів господарювання.

Список літератури

1. Антипов, В. І. Тіньова економіка та економічна злочинність: світові тенденції, українські реалії та правові засади контролю [Текст] : теоретико-методологічне узагальнення / В. І. Антипов. – Вінниця : ДП ДКФ, 2006. – 1040 с.
2. Барановський, О. І. Відмивання грошей: сутність та шляхи запобігання [Текст] / О. І. Барановський. – Х. : Форт, 2003. – 472 с.
3. Гончаров, В. О. Вплив тіншової економіки на економічну безпеку держави [Текст] / В. О. Гончаров. – Х. : ХНУ, 2001. – 195 с.
4. Грищенко, Олександр. Проблеми боротьби із відмиванням брудних коштів [Електронний ресурс] / Олександр Грищенко. – Режим доступу : www.justinian.com.ua/article.php?id=1816.
5. Ківець, Олена. Чи бувають “брудні” гроші в банках? [Електронний ресурс] / Олена Ківець. – Режим доступу : www.justinian.com.ua/article.php?id=1416.
6. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом [Текст] : Закон України від 28.11.2002 № 249-IV // Інфодикс “Законодавство України”.
7. Тенденції тіншової економіки України [Текст]. – Березень. – 2007. – № 22.
8. Типології легалізації злочинних коштів в Україні в 2004-2005 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sdfm.gov.ua>.
9. Фінансовий моніторинг: минуле і сьогодення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mbank.com.ua>.

Summary

In the article questions are examined about practice of fight from “washing” money, got a criminal way through the banking system. Operating conditions are analysed for subsequent effective development of the banking system on the whole, what would satisfy the requirements of international financial instituciy in relation to the legalized profits.

Отримано 09.12.2008